

Inu.A.34.468

POMPILIU ELIADE

Sămănătorul...

de neghină

249383

DONATIUNE

BUCUREŞTI

LIBRĂRIA NAȚIONALĂ

1906.

SĂMÂNĂTORUL... DE NEGHINĂ

(Un cabinet de lueru în cea mai mare dezordine posibilă : ceva cam în genul cabinetului lui Faust, numai că în locul crățitelor marelui filosof se văd volume groase și reviste. În fund, biblioteca propriu zisă, compusă mai ales din cărți cu legătură veche : în rindul întii, invălmășite și făcute foi-foi : «Uricariul», «Actele și Documentele», «Analele Parlamentare» ; în rindul al doilea, legat în pinză albă și piele roșie, *Hurmuzachi*. Incolăcit în fotoliul său, se deslușește istoricul Neculai Iorga, supranumit, din cauza gurii lui rele, și *Baba Iorga*. E foarte supărat. După multă așteptare, vocea lui se audă, sonoră în singurătate) :

— De cine să mă mai leg eu oare ? m' am legat de genealogistul Tanoviceanu și mi-a dat peste mînă ; m' am legat de Găvănescul dela Iași și m' a atins, de mă doare și astăzi ; m' am legat de Xenopol, binefăcătorul meu, și s' a uitat dè sus la mine !... m' am legat de vii și de morți, de bătrâni și de tineri... de Urechiă, de Tocilescu, de bătrînul Hasdeu, care m' a asemănat cu omorîtorii bătrînei larca... Ce aplauze ! ce felicitări ! în plină Academie !.. mai bine nu mai mi-ași aduce aminte !... Si totuși nu-mi vine să mă astimpăr. Firea mea mă îm-

pinge la ceartă. Trebuie să fac sînge rău la alții, ca să nu mi se facă sînge rău mie.

(Se aude un tipăt ascuțit de copil. Iorga se scoală încruntat și așteaptă. Tipătul continuă un moment, apoi încetează.) Netrebnic rost al lucrurilor!.. cine a zis că lucrurile sănt bine întocmite pe lume? Un copil (o mînă de om!) să facă atîta gălăgie, încît să împiedice pe un biet savant să gîndească. De ce? fiindcă-i ies dinții!! Natura ar fi trebuit să se gîndească și la învățăți, și la istorici... și să scoată dinții copiilor lor mai dinainte... Unde rămăsesem? Am uitat. Iată «Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul român» (citind) *Voinicul ascultă de îndemnul apelor, care vorbeau de lupte, de pradă, de ocîrmuire strălucitoare asupra largilor plaiuri* (urmînd a scrie, mult mai repede decît se poate citi) «*Romînii supuși Ungurilor și judecați de voevodul Sas se turburară la venirea străinului, dar nu ca să-și aperă pe stăpînitorul de pînă atunci, care fu invins, chemă în zadar ajutorul celui ce-l trimesese aci, și muri*». (în extaz) Splendidă frază!... Cine ar mai putea....? În sfîrșit!... (Scriind iar) «*Fără folos veni din Maramureș fiul său Balița sau Balc*» (Se aude un fluerat de gardist în dreptul ferestrei, Iorga desesperat:) Acum poliția! (al doilea fluerat căruia îi răspunde altul în depărtare; pe urmă totul încetează). Pe de o parte legile firii, pe de alta legile sociale!... Toate își dau mîna să turbure liniștea bieților savanți! (asvîrlind foitele). Mi-am pierdut verva mea poetică... Pe cine să execut eu astăzi?... (Se aude lătratul a doi cîini în depărtare). Aceștia sănt prietenii miei Lungu și Vlașca... Zgomotul lor singur nu mă împiedică dela lucru... Ei îmi dau de veste că doi dușmani ai mei lucrează în depărtare și-mi spun că sănt gata să-i sfîșie... Să fie sinceri oare?... Să nu mă înșele și dinșii ca și criticul... (Sculindu-se repede.) Aș vrea să mă leg de tot pămîntul!... (inspirat) Manfred! Hamlet! Faust! Lună!—deși aş vrea mai bine să fie întuneric!—tovarășii mei de veghere și de chin, suflați-mi nume proprii!...

Și voi Goethe, Shakespeare, Niebur, Eminescu, John Ruskin... voi toți învățați și artiști mari, prietenii miei din toate timpurile și din toate țările — deși inferiori mult mie — învățați-mă arta de a fi rău... Vreau să fac ca toată lumea să tremure de mine... Și nu atât să fiu eu mare, cât să fie mici ceilalți... Vreau să fiu ca Atila! pe unde voi trece eu și condeiul mieu, iarba bună să nu mai crească... Veniți Belzebuth, veniți Ahriman, veniți Eloa, Scaraotzcki, Mephistopheles: dacă voi îmi împliniți gîndul mieu... (La acest din urmă nume propriu, un zgomot surd se produce; scaunul savantului istoric trosnește și parcă s'ar fringe în două; apoi deodată se desprinde dintr'insul ca o umbră... O ființă... e imbrăcată în roșu, înaltă, cu două coarne: cititorii lui Goethe au recunoscut îndată pe Mephistopheles).

(Iorga tresare)

M. Ce, te ai speriat? nu mă cunoști? Ieșii din suflet dela tine. Dar gîndul nu e ca ochii, el prin întuneric își face drum mai repede... Sînt același, numai că sînt în afară de tine. Oprește-ți, te rog, bătaile inimii..... Ai dreptate, sînt schimbări nițel... Scăpat de gîndurile și de simîmintește tale, parcă răsuflu mai liber.... mintea mea e mai limpede..., și mi-a trecut prin cap o drăcie, de nu mă mai recunosc eu însuși.

I. Ce cauți?

M. Chiar dacă nu m'ai fi învocat pe numele meu de naștere, eu tot veneam. Steteam ghemuit într'un colț din creerul tău și pîndeam toate mișcările tale... Văzîndu-te cum te zvîrcoleai înăuntru-ți și ce gînduri de pe altă lume răsuceai, mi-am zis: Satan a apărut pînă acum în toate literaturile și în toate limbile: a vorbit italienește în «Divina Comedie», engleză în «Cain» și în «Paradisul pierdut», nemțește în «Faust».... în sfîrșit, ce să-ți mai spun? vei fi știind și mai multe exemple.... ești neîntrecut mai tare decît mine în liste și în cataloage. Dar eu mi-am propus să vorbesc odată și în limba românească.

I. Dar știi românește?

M. Puțin, aşa. N'am învățat-o la nici o școală; o știi nițel dela Turnul Babilonului, unde erau o groază de Români... Numai să nu te superi dacă oi zice brațe în loc de brață, dacă mi-o scăpa, «durează» cu înțeles de «viețuește» și nu de «clădește»; dacă, în pronunția mea stricată, oi zice **Semănătorul** în loc de **Sămânătorul**.

I. (atins). Și mai ce?

M. În sfârșit, te-aș ruga să mă lași din cînd în cînd să întrebuițez și cîteva cuvinte de origine română. Părerile mele în filologie sînt cu totul bizare: eu cred că poporul vostru e de viață latină, că singularele trebuesc deosebite de plurale și că, orce ați face, adevărată limbă literară are să fie tot aceea ce se vorbește în Capitala Țării, acolo unde sînt cele mai multe școale, cea mai mare îmbulzeală, cele mai multe ziare și cele două Camere.

I. Poți să vorbești orice limbă. Le pricep, le scriu și le vorbesc pe toate.

M. Fără nici o greșală! O știi din articolele pe care le publicai odată în «L'Indépendance Roumaine» (a parte) și pe care nici dracul nu le mai ctea în timpurile din urmă (tare). Ai dreptate. Dar, mare maestre, să nu-mi pierz șirul. Gîndul de a vorbi limba lui Chendi n'a fost singurul care m'a deslipit din cap dela tine. Văzindu-te aşa de furios, m'a apucat spiritul mieu obicinuit de contradicție. Mi-am zis: de sute de ani, Dracu împinge pe oameni la rău și vorbește de rău de toată lumea. Azi, în plină civilizație, să nu-i fi venit rîndul și lui să se reabilitizeze? Și iată-mă venit să-ți dau poveți de prieten, atât, bine înțeles, cît ne-om putea înțelege. Știi cît a-e să-mi fie de greu. Ești fire boclucașă, te superi la cea mai mică contradicție, asvîrli cu scaunele și cu călimările, mi-e teamă să nu intri cumva în viața mea intimă. Vei fi, în felul tău, băiat bun, dar cînd e nevoie să se spue lucrurile pe rostul lor... vorba ceea: nici Dracu nu stă de vorbă cu tine.

I. Și ce poți face tu pentru mine?

M. Tot (scotând o hîrtiuță),— mai ales dacă împlinești astă mică formalitate. Știi, un Drac care se respectă nu poate să treacă pe lîngă un învățat, fără să-i ceară mai întii sufletul.

I. Odată cu capul. Ce s'ar zice de azi într'o sută de ani, cînd s'ar descoperi zapisul tău printre «Acte și Documente»?

M. A fost o glumă. Orcit te-oia la o parte, sufletul tău tot mie o să-mi rămîne odată și odată, — și orcit te-ai ascunde de semenii tăi, pentru ei ai să rămîn tot *Baba Iorga* sau *Omul Dracului*.

I. (ginditor). Poți tu să-mi prescriji o rețetă ca să devin puternic la Universitate, în Ziaristică și la Academie?

M. Chiar dacă ai vrea să introduci pe cătelușul Lungu în cea d'intii și pe dulăul Vlașca în cea din urmă.

I. Vorbește.

M. (ironic). N'ai decât să te agăți într'una de cei ce ti-or părea mai slabî și să stai, dimpotrivă, cu brațele la piept în fața celor puternici. Cutare este ori poate să fie mîine șef de partid? Adună, de pe cînd e în opozitie, toate actele familiei lui în volum, dovedind că se trage dela Por împărat și precede-le de o prefață uriașă de o sută de pagini... Nici un ziar al partidului lui n'are să mai îndrăznească să te atace sau să răspunză la atacurile tale. Cutare altul e prim-ministru, secretar perpetuu al Academiei, puternic în politică, puternic tot atît în literatură?... Folosește-te de aniversarea lui și publică, pe dedesubt, ca nici dracul să nu știe, o carte voluminoasă în onoarea lui: nici un rival al tău nu va fi colaborat la dînsa, marele om te va crede singur cunosător, singur recunosător pe pămînt și nu va mai îngădui nici odată să se atingă cineva de tine: În sfîrșit, cutare e în fruntea celei mai importante mișcări literare și artistice, înconjurat ca o pavăză, de tot ce tineretul țării voastre are mai cult? Uită că i-ai imitat gesturile și l'ai batjocorit, pînă mai cînd, între prietini... Nu mai

lăsa să scape nici o ocazie să nu vorbești de saloanele lui, de influența lui, de discursurile lui din parlament. Cu modul acesta, porțile Academiei îți vor fi deschise, ale Universității închise tuturor dușmanilor tăi, și de aci înainte, numai tu vei avea dreptul să înjuri pe lume!... Niciodată nu ziar de pe pămînt nu va mai primi proză îndreptată în contra ta... judecățile tale vor rămîne fără apel... Dimpotrivă, bătrâni cu un picior în mormînt, tineri neveniți încă la viață, politiciani de mîna a doua căzuți dela putere, docenți or agregați ce-și aşteaptă înaintarea, Ovrei cu bagajele în gară gata să se expatrieze, iată victimele tale! Toți vor zice: «Ce curagios e Baba Iorga! el *numai* lovește!»... Și nimeni decît noi doi nu va ști secretul acestei tactice, care e de a nu lovi niciodată pe cei puternici

I. Îți mulțumesc din tot sufletul și am să însemn poava ta, cu litere cirilice, printre foițele mele. Dar poate că de m'aș fi gîndit mai multă vreme, aş fi găsit-o și eu singur, cu capul meu. Eu însă aş vrea să te văd făcînd ceva care numai tie să-ți stea în mînă...

M. Vrei tu să-ți spun la ce lucrează în momentul de față toți dușmanii tăi?... or să te învăț japonește în cinci zile?... or, na, întinde-mi mîna, și cere-mi să-ți fac portretretul tău din creer pînă 'n talpă...

I. Foarte-ți mulțumesc... Puterile mele personale sufletești sunt nemăsurate, mijloacele mele de lucru incalculabile, dușmanii miei niște Lilipuțieni, iar cît pentru portretul meu, n'am nevoie de ajutorul dumnitale din infern ca să mi-l lămuresc astăzi.

M. (a parte). Teribilă întocmire sufletească!

I. Sînt omul cel mai bine înzestrat de pe pămînt și cel puțin, ascultă, cel puțin, cel mai mare istoric al României. N'am nevoie de nici o povăță...

M. Cum ai zis?... Cum ai crezut?... Că n'ai nevoie... Ești cel mai mare isto... iste... am înțeles!... o singură literă schimbătă, și iată tocmeala noastră făcută. Domnul Iorga este cel mai mare isteric al României.

I. Acăst spirit nu te onorează.

M. N'a apărut în «Sămănătorul». — Dar încă, cuvintele au înțelesul lor și mi se pare că nu poți fi numit istoric decât dacă tuturor contabililor de pe la prăvăliai nu li s'o zice mai întii «mari matematici».

I. Ce va să zică asta?

M. Înseamnă că mînuești date, nume proprii de oameni și de localități, precum ei mînuesc țifre, dar te despici cu privirea pînă în adincul tău și nu găsești nici o picătură, nici o firimitură de spirit istoric. Ești minunat adunător de documente, ai fi neîntrecut secretar al unui bun istoric, căruia i-ar fi lene să desfacă o chronologie... dar tu însuți istoric, odată cu capul!...

I. Nu cumva ai da mai bucuros astăzit epitet autorului «Fundării Principatelor»?... or vei fi avînd de gînd să-mi preferi pe cunoșcătorul de bucoavne dela Arhive?

M. (a parte). Omului astuia trebuie să-i vorbești pe înțeles de tot, ca să-și lămurească unele lucruri foarte discrete (tare). Nu e vorba despre aceia. Unul din defectele tale cele mai mari e de a nu ști niciodată să rămînă în discuție; un altul, e de a purcede totdeauna prin comparație cu unul și cu altul; pentru tine, cerul și pămîntul e ca o vastă clasă întâia primară. Ei bine, nu e vorba despre aceia, nici despre autorul lui «Matei Basarab», nici despre editorul «Regestelor». Tu, ceeace se numește *tu* (pe românește *tu*, pe latinește și pe italienește *tu*, pe franțuzește *tu*, pe nemțește *du*, pe englezetește *you*), — tu, tu, tu, nu ești un istoric.

I. Cum mi-ai putea dovedi aceasta?

M. Vrei prin inducție or prin deducție?

I. Și printr'una, și printr'alta, numai să fii destoinic.

M. Ei bine, să luăm lista tuturor istoricilor mari de pe lume. Ce zici despre Herodot? despre Thucydide? despre Titu-Liviu? despre Tacit?.... erau or nu erau istorici aceştia?

I. Să zicem că erau. Ce dovedește aceasta?

M. Că nu ești la fel cu dinșii, — și, de vreme ce

noțiunea de istoric se desprinde din ce a fost istoric, tu nu poți intra într'însa, — căci n'ai nici darul de a povesti ca Herodot, nici pe acela de a înlăntui evenimentele ca Thucydide, nici de a inflăcăra ca Titu-Liviu, nici de a te ridica la înălțimile sufletești și morale ale lui Tacit.

I. Am înțeles; vrei să cobori istoria la nivelul unde era acum cîteva mii de ani. *Noi* suntem istorici moderni și avem o altă concepție despre istorie.

M. Vrei să trecem pe nepregătite la Augustin Thierry, la Fustel de Coulanges, la Michelet, la Renan, la Taine? Acești oameni aveau darul de evicatori ai trecutului, pe unde treceau ei, mormintele se deschideau, strămoșii părăseau giulgiurile lor, recăpătau vioiciunea lor de odinioară și trăiau din nou în fața privirilor înmărmurite și recunoscătoare ale contemporanilor. Ce ai reînviat tu pînă acum? Omorîtor de prezent, nici o linie din trecut n'a știut să viețuiască din nou sub degetele tale pizmașe!...

I. Mi-ai vorbit de Francezi, pe cari știi că nu-i pot iubi, și n'ai citit nici o linie din vastele și importante mele publicații. Compară-mă cu Nemții.

M. Acelora le-ai împrumutat partea întâia a muncii: ai învățat de la ei să aduni conștiincios documente. Dar ce să faci cu dînsele, n'ai învățat încă. A eșit din pana ta o singură idee în stare să îmbrățișeze o perioadă întreagă a omenirii, ca un adevară indiscutabil filosofic? Ai distrus vre-o erezie istorică, la fel cu regii sfârîmați ai lui Niebur? Ai făcut să trăiască poporul tău într'o vastă compoziție plină de viață ca istoria greacă a lui Curtius sau istoria romană a lui Mommsen? Ai descoperit Troia ca Schliemann? Iată Nemții. Opera ta e opera arhivistilor de provincie din străinătate. Acolo nu li se dă astă importanță. Te urmăresc de ani întregi și aştept în zadar momentul să spui ceva din gîndul tău și pe care să nu-l fi citit mai limpede în

documente. Sînt nedrept. Notițele tale din josul paginilor sînt excelente. Ai o memorie drăceașcă, n'am ce zice.

I. Dar teoria mea cu reabilitarea Fanarioșilor?

M. Aș vrea să vorbim numai de dînsa. Iți observ mai întîi că ea aparține răposatului Ureche (căruia i-ai amârat aşa de mult anii din urmă!) și venerabilului academician, dl Erbiceanu. Cite trei, or unde întîlniți în texte un dascăl de biserică, încunjurat de patru copii ciomagiți, strigăți: «Școală națională!», or unde întîlniți o măzgăleală pe un zid de altar, ziceți «Pictură!». Cunosc teoria!... În afară de astă importanță descoreire, nu cunosc ca idei generale formulate de tine decît definiția și importanța istoriei din lecția ta de deschidere de acum șapte ani... eram într'un colț!... ce durere de cap! nu m'a părăsit bine-bine nici pînă astăzi.

I. Să o luăm deductiv. Cum ți-ai putea susține paradoxul tău pe astă cale?

M. Ce se numește Istoria? Este arta adunării documentelor, or arta de a ști ce să faci cu documentele? Dacă e cea d'intîi, sînt bătut, căci tu ești cel mai mare istoric; dar eu cred mai mult că e cea din urmă, și aş întregi: arta de a te ridica prin idei generale deasupra faptelor, de a înlănțui cele izolate, de a reînvia cele moarte, de a da un glas frumos pentru contemporani, celor ce au amuțit pe vecie.

I. Dai tot definiții de acelea, ce știi că nu-mi pot conveni mie. Eu aş zice: Istoria este o știință,—și ce este știința decît darul de a ști? — deci, cu cât știi mai mult, cu atît ești un mai mare om de știință... și cu cât știi mai multe privitoare la trecut, cu atît ești mai mare istoric.

M. Eu știu o altă definiție și mai simplă, și care-ți netezește drumul dintr'o dată: *Istoria este Iorga*.

I. (Se plimbă furios prin apartament, trîntind în drumul lui cîteva volume. Se face că îndreaptă un tom din «Anale».

și flueră încet ca să arate că i sunt absolut indiferente observațiile lui Mephistofeles, apoi se oprește întâi în dreptul lui. Va să zică, după dumneata, toți ceilalți sunt istorici, afară de mine? (Mephistofeles dă din umăr). Mie nu-mi rămîne nici un merit! nici unul! degeaba lucrez! degeaba adun! Oamenii de cinstea și valoarea mea vor întâlni deci în totdeauna aceeași ingratitudine! (tușind și spumegind de minie). Deci, n' am nici un merit? Dar recunoaște-mi cel puțin că sunt cel mai fertil și cel mai învățat scriitor din țara asta... ba chiar... în sfîrșit, să zicem, deocamdată, din țara asta.

M. Cel mai fertil? nici vorbă! toți ceilalți la un loc, cu Heliade, Assachi, Beldiman și Bolintineanu împreună n'au îngărmădit atât cât tine... deși... Ce se chiamă un autor *fertil*? Vorbele au ele un înțeles sau sunt întrebuițate la întîmplare?.. Autor *fertil* ar fi, să zicem, ca un cîmp *fertil*, nu producător de orce, ci numai de substanțe căutate și hrănitoare. Un cîmp întins, cultivat, unde cresc mult grâu, mult porumb, mult ovăz, — o grădină cu legume de bucătărie,— sau o livadă de copaci roditori, iată ce ar merita cuvîntul de *fertil*. Alexandri a fost un scriitor *fertil*, Heliade și Assachi, cari au scris mai mult, sunt mai puțin *fertili*.... Gheorghe Alexandrescu și Costache Negrucci, cei mai restriși, sunt cei mai *fertili* din toți... Mă uit în cîmpul tău și văd o producție nesfîrșită... documente, articole de literatură, de critică și de polemică: unele hrănesc, cele mai multe înțeapă; trivialități fără seamă, insulțe de necrezut... un maidan întins, plin de mărcăini, de scaeți... și în care este... și mult gunoi... din cînd în cînd cîte un copac... din cînd în cînd cîte un trandafir ieșit din ghimpă... din cînd în cînd și cîte o biată legumă...

I. (turbat de minie). Tu ești singurul pînă acum...

M. Ai citit articoulul lui Maiorescu despre Aaron Pumnul?

I. Am citit tot.

M. Știi că începe cam aşa: «Cînd am auzit că învățatul român Aaron Pumnul a scos șase volume de «Lăpturariu romînesc»—cum s'ar zice, de: «Morceaux Choisis» din literatura romînă — mi-am zis: Ce va fi îngrämadit acolo Aaron Pumnul?... Căci după părerea mea, toată literatura romînească la un loc nu ar ști să umple șase volume... Dar cînd le-am deschis și le-am strâbătut, m'am mirat că nu erau decît șase»....

I. Și ce are aface?

M. Tot aşa și eu: Cînd am auzit că învățatul Iorga publică cîte unul sau două volume groase la fiecare jumătate de lună,—el care-și publică și articolele regulate din Sămănătorul și de aiurea, și ține cursuri și conferințe și pe la cucoane, — m'am întrebat: de unde scoate gîndire și simțire pentru douăzeci de volume pe an, învățatul Iorga?... Cînd le-am deschis însă și am văzut de ce documente copiate de alții erau pline, de ce neîngrijiri de stil, de ce insulте neîngăduite pe alocurea, m'am întrebat: dar de ce sănt numai douăzeci? De *acestea* se pot publica cît de multe. Volumele tale sunt ca un «Neo-Lăpturariu, romînesc», plin de tot ce poate trece cuiva prin minte...

I. Tot veninul tău nu poate păta reputația mea drept ciștigată!

M. Pentru zece ani încă nu, fiindcă reputația ta se explică prin spaima pe care o insuflă oamenilor bine crescuti sau timizi insultele tale nepermise, — cum și prin necitirea aproape desăvîrșită a volumelor tale. Ce ar fi o nefericire pentru alții, să fie cea mai mare mulțumire pentru tine. În ziua când s'o obicinui lumea cu tipetele tale și cînd s'o hotărî să-ți desfacă operile, — adio reputație, pe care o crezi întemeiată.

I. Și va să zică...

M. Și va să zică, tocmai ce ziceam: din ce scrie un autor, nu se socotește decît aceea ce e citit și mistuit de cititor, precum din tot ce produce o cîmpie, bălăriile și scaetii sunt lăsați la o parte, cînd e vorba de *fer-*

tilitate.... Tot ce-ți pot recunoaște e că ești un spirit învățat... și... încă...

I. (desperat) Nu cumva te-oi apuca să-mi tăgăduiești și aceasta?... Supune-mă la examen; sănt gata să dau concurs cu toți prietenii și dușmanii miei din țară și din străinătate... Căci, jur că nu sunt inferior nimănuia de vîrstă mea pe lume... Știu istorie veche, medie și modernă; știu pe din afară toate documentele cîte s-au publicat asupra istoriei Românilor și asupra istoriei Cruciatelor, știu dicționarul lui Quicherat, știu nemțește, grecește, slavonește... Știu perfect toate limbile vii și moarte, știu toate literaturile trecutului, prezentului și viitorului, sănt a tot știutor...

M. Ar trebui să știi atunci și pe cîte nu le știi încă... dar poate, mai știi, printre ele, să nu fie și unele din cele înșirate! (punind mina pe unul din volumele lui Hurmuzaki) Imi dai voie?

I. Ce este?

M. E volumul al X-lea din Hurmuzaki, publicat acum opt ani; am făcut prin el cîteva însemnări cabalistice (răsfoind mereu): iată, la pag. 211: *eu égard de leurs épouses valaques*; pag. 223: *à fur et à mesure*; pag. 248: *il prévalut en tant que l'affaire resta en suspens*; pag. 309: *quoiqu'ils étaient esclaves des Turcs*; pag. 347: *ils ont resté tranquilles jusqu'au 24*; pag. 428: *on prétend que le prince reçut l'ordre de se retirer à Braila et emporter avec lui les premiers boyars...*

I. Dar nu vezi că toate astea sănt limba lui Kreuchely, consulul prusian... Sănt eu răspunzător de franțuzeasca Nemților... și încă a celor de acum o sută de ani?

M. (aparte) Să-i citez pe «*Cela c'était très beau*» din ale lui «Opinions pernicieuses?...» (tare) Mă iartă, de a acestuia ești, fiindcă toate liniile lui sănt măcelările de observațiile tale istorice și de limbă, fiindcă de cînd sănt n'am văzut carte cu mai mulți *sic* în paranteze...

I. Dar uiști că astă carte e de acum opt ani,—n'aveam decît 27 de ani...

M. Pînă la ce vîrstă are voie un savant orgolios să facă greșeli neieritate de franțuzească elementară?

I. Dar unele din aste greșeli sunt simple scăpări din vedere la tipar...

M. De ce nu dai voie și altora să facă greșeli de acestea? Cel sever chiamă o îndoită severitate asupră-și...

I. Ei n'au dreptul!!

M. Minunat. Sunt exact de aceași părere. Dar dă-mi voe să fac și eu acum o listă. Mai întii, dumneata care știi atât de multe limbi, n'ai nici o idee de filologie; precum ți-a dovedit-o Șâineanu, precum ți-a dovedit-o Bârbulescu...

I. Poate, atât.

M. Dumneata n'ai nici o idee de filosofie, — ceeace n'ar fi poate vătămător unui învățat modern, cu pretenții de universalitate, care se amestică în toate și vrea să fie și cap de mișcare literară.

I. Desprețuesc profund filosofia ..

M. Dumneata nu cunoști artele frumoase, decît ca înșirare de nume proprii și de opere de prin cataloage.

I. Nu e adevărat.

M. Căci în străinătate, cînd te duci, îți petreci viața între restaurant și documente... Arareori, și atunci de pură erudiție, treci ca un fulger prin muzeele cele mai renumite, ca o simplă datorie, — «par acquit de conscience» — și atunci îți zici mulțumit la ieșire: «Il dădui gata și pe acesta!» dumneata n'ai nici un simțimânt artistic.

I. Calumnie peste calumnie, — dar continuă-ți lista:

M. Dumneata habar n'ai de știința pozitivă, de vreme ce ai afirmat undeva că matematica nu e de loc știință a timpului.

I. Cu spiritul meu vioi, pe aceea o pot învăța în 15 zile.

M. Cu spiritul tău vioi, tu n'ai putea decît să înveți tablele de logaritmi pe dinafără.

I. Mărturisește că ți-ai istovit lista. Dar află că un om se judecă după cîte știe, nu după cîte nu știe...

M. Aceasta e una din rarele vorbe cuminți pe cări te-am auzit spunîndu-le vre-o dată. Dar de ce nu o aplici cu dreptate tuturor adversarilor dumnitale?

I. Nu mi se aplică decât mie. Eu trebuie judecat după cîte știu și dușmanii miei după cîte ignorează.

M. Te felicit pentru comoda măsură. Eu credeam că fiecare se judecă nu după cîte știe, ci după cum le știe...

I. Nu pricep.

M. Să vorbesc ca la școală. Cultura nu e cantitativă, ci calitativă. O minte se judecă nu după ce a introdus în ea, ci după ce a știut să-și asimileze. Cultura nu e aritmetică, geografia, istoria medie, literatura caldeeană,— ci rezultatul lor final asupra mintii. Poți să uiți toate cîte le-ai învățat, și dacă spiritul tău s'a întărit atît cît să poată merge mai departe, ești un om cult; pe cînd, cel ce înnoată, ca într'un noroi, în cunoștințele cîști-gate, fără a ști să facă un pas mai departe, e un om ignorant. Au fost matematici cari nu-și au adus aminte la un anume moment de cutari părți din tabla lui Pythagora, istorici care au uitat date elementare, — ființe superioare, fără îndoială, și cărora omenirea voastră le datorește mult. La examenele sfîrșit de an, școlarii cei mai buni posedă adesea părțile elementare ale materiei lor, mai bine decât profesorii; sănătatea mai culti ca dinșii? Ei au știința la suprafață, pe cînd aceia o au în adînc; ei îi vor uita, poate, mîine datele, pe cînd aceia și le vor aduce, de sigur, aminte... Si ce înseamnă un șir de țifre, de nume proprii, de date? o ocazie de a te istovi momentan, de a te lumina însă pe măsură ce le vei uita în fundul mintii, ce vei scoate din ele ideea generală, singura fertilă. Mintea se fortifică, se largeste, devine mai bună, pe măsură ce se urcă în sfera științei... Numai copii și pendenții caută la «petite bête»; omul superior are spiritul logic, indulgența aprecierii, respectul muncii altora, orizon larg de vedere, frumusețe în expunere, eleganță și impersonalitate în discuție... și bunătate, bunătate.

I. Ce-mi lipsește mie din toate acestea?

M. Absolut nunic, — afară, mai întii, de spiritul elementar logic. Nu știi să ţii firul discuției mai rău ca un copil; aluneci după două minute de con vorbire, la al treilea dai din pumni, la al patrulea asvîrli cu pietre...

I. De cînd săn, n' am văzut un calominator mai mare.

M. Așteaptă pînă la minutul al patrulea! — Iți aduci aminte de discuția din «Epoca» asupra originii partidelor în România? Rațional cam aşa — și am regretat foarte tare văzînd pe un redactor de gazetă dînd o lecție de logică unui învățat — rațional zic: «din două una : ori... ori... ori...» Gazetarul observă cu spirit: «Va să zică, din trei una, domnule profesor».

I. Dă-mi un alt exemplu.

M. Foarte bine. Ce însemnează pe românește «ranz des vaches»?

I. Nu se poate traduce cu o vorbă. Știu la ce vrei să faci aluzie; dar «ranz des vaches» e un cîntec svițean, cîntat de un singur om.

M. Din cîmpoi, nu e aşa?

I. Nu tocmai.

M. Ba da. Să deschidem un dicționar, — pe oricare vrei; iată pe ăsta micul, aici la îndemînă: «ranz des vaches, air que les bergers suisses jouent sur la cornemuse, en gardant les vaches».

I. Da, dar traducerea adversarului meu era oribilă. El zicea: «Deux pâtres qui dialoguent un ranz de vaches=doi păstorii ce-și spuneau dorul cu cîmpoaiele lor».

M. Și tu ce-ai obiectat?

I. Că «ranz e un cîntec svițean, cîntat de un singur om; Svițenii nu cîntă chiar din cîmpoae și cîmpoerul nu dialoghează cu altul».

M. Și nu observi care e lipsa de logică?

I. Pe cînstea mea, nu.

M. Quod era demonstrandum.—Dar spiritul logic nu e singura lacună a minții tale. Pînă acum, tu n'ai învățat încă să scriji.

I. Această critică mi s'a făcut în atîtea rînduri, că mă lasă rece. Un nerod a răspîndit odată aceasta în public și de atunci toți nerozii se iau după dînsul, fără să mă mai citească.

M. Va să zică recunoști că ești răsfățat, fără să fii prea mult citit de public...

I. Nu, adică vreau să zic, fără să-și dea osteneala să verifice. Dealtminteri, în privința stilului, am devenit stoic. Azi stilul meu poate să nu placă; dar va plăcea de sigur peste o sută de ani. Stilul meu e stilul viitorului, precum muzica lui Wagner e muzica viitorului. Atunci se va vedea cine a fost Iorga și se va constata cu mirare că în toate manuscrisele mele nu e nici o singură ștersătură...

M. Astă-i altceva: eu credeam că vorbești de frumusețea stilului, și nu de caligrafia scrisului.

I. Și după ce ai văzut că stilul meu nu ar fi la înălțime?

M. După multe lucruri; dar mai ales după «Istoria lui Mihai Viteazul, pentru popor» pe care ai scris-o acum patru ani de zile.

I. (cu dispreț). Și n'ai înțeles-o!

M. Tu știi că ajunge să vrei să vorbești în numele tău, ca nici Dracu să nu te mai înțeleagă. *C'a été mon cas.* Sînt patru ani de atunci. În toate părțile nu se vorbea decît despre Mihai Viteazul. Am vrut să văz cum îl judecați voi și am recurs la Bălcescu și la tine. Pe Bălcescu l'am citit pînă la capăt. Istoria pe care ai scris-o tu, am dus-o pînă la pagina 32. Mi-am pus apă rece la cap, apă caldă la picioare... nimic! Și totuși, la dracul!... doar n'oi fi eu mai prost decît toți cititorii tăi de prin mahalale. Ce ar fi dacă acest volum ar fi pentru învățați?... De atunci, nu m'ai mai prins cu volume de astea. Aud că «Ştefan-Cel-Mare» cere aceleași operații balneare.

I. Și după părerea dumitale n'am nici spirit logic, nici stil?

M. Mă iartă, tocmai vream să adaug: nici darul de a face un plan, nici pe acelea de a vorbi cuviincios, nici cîteva altele. Din adversarii tăi pricepi firesc numai ce-ți vine la socoteală. Iată de ce cultură ta îmi pare incompletă. A umplut suprafața creerului tău și n'a străbătut pînă în adîncul inimii tale. Ascultă-mi concluzia: Date, fapte, vorbe nu întocmesc știință, precum golonganii de cinci nu sunt bogăția. Ocupă loc, sunt greu de ridicat, cînd sunt mulți la un loc, dar bogăție nu's. Mai bine o piesă de aur în *porte-monnaie*, ori o hîrtie de bancă în buzunar. Aurul și hîrtia, cari ocupă loc puțin, reprezintă mult, nu fac nici un zgomot, sunt gîndirea adevărată. De aceasta, tu n'ai...

I. Sunt deci un car gol?

M. Nu, dar un car plin cu tinichele.

(La aceste cuvinte nedrepte, minia lui Iorga nu mai cunoaște margini: ochii lui se injectează de singe, scîndurile răsună de loviturile picioarelor lui; la un pumn pe care îl dă în masă, o piramidă de cărți și de hîrtiute se desfac și cad cu zgomot. Grea de descris, mai ales expresia fizionomiei lui: din fericire, eroul își ascunde fața între miini, așa că nu-i mai potă desluși nici ochii, nici buzele... Se aude din cînd în cînd răsuflarea lui paternică și regulată, ca a unui om miniat, și se văd degetele lui bătînd un taet caprițios pe genuche. După multă plimbare, se asvîrlă pe un fotoliu, cu spatele la Mephistofoles. Acesta, în felul corului antic, pronunță următorul intermezzo :)

M. S'a supărat adînc boerul... Baba Iorga. Dumneavoastră, oameni cu minte să nu luați aidoma toate cîte i le spusei, sau mai bine ascultați și partea a doua, ca să nu plecați cu idei greșite. Căci adesea spunând un lucru pe jumătate, dai despre el o icoană mai falsă decît dacă ai spune dela început tocmai contrariul adevărului. Si acesta e tocmai procedeul obicinuit al documentatorului lorga. Dar vă rog, cele ce voi adăuga acumă, să rămînă pe seama dumneavoastră. Omul nostru e cea mai orgolioasă ființă de pe pămînt și ar deveni cu totul nesuferit, dacă ar ști că i se aduce cea mai mică laudă.

Să nu vă închipuiți că personajul cufundat în su-părare pe care îl vedeți din spate e numai chirigiul cel mai desăvîrșir al generației sale. Ar fi nedrept. E și hamalul ei cel mai destoinic. Cît a îndesat el în fundul creerului lui și cîte a îngrămădit în volumele lui bolovanii de documente, e de negrăit în nici o limbă ome-nească. Si cîtă neciste arată în discuțiile lui cu adver-sarii, atîta conștiință și atîta nepărtinire se dovedesc în cercetările lui istorice. S'ar crede că doi oameni lo-cuesc într'insul. unul întors către trecut, altul către prezent, atît de serios cel dintîi, pe cît de copilăros cel din urmă; ceeace însemnează, bine înțeles, că nu face parte din gînditorii aceia superiori cărora cunoș-tința trecutului le dă și norme de călăuzire în momentul de față. Ce păcat că nu are mai multe idei, că nu are ceva mai mult simț stilistic, că nu-și simte locul lui adevarat printre muncitorii generației de față! Dar cu toate poveștele mele ascunse, scrie într'una, ca și cum cerul și pămîntul ar trebui, print' un cataclism, să se prăvălească într'o săptămînă, ca și cum ar avea simțimîntul că nu-i e scris să ducă viață lungă... Dar dacă nu e dintre autorii urși să fie cități în mijlocul unui text, fiți siguri că nici un nume propriu de om nu a fost vreodată destinat să fie pomenit mai des la co-ditele paginilor.

Ați avut vre-o dată nevoie să consultați vreuna din numeroasele lui colecții de documente? Sînt o ade-vărată minune. Te crucești cum omul acesta a avut răbdarea și vremea să-și vîre în cap atîta sumedenie de nume de oameni, de țări, de orașe și atîtea date de ale calendarului. Cînd aveți nevoie de lămuriri precise în geografie și în chronologie, dumneavoastră recurgeți la Bouillet sau la Vidal de la Blache, eu mi-arunc ochii prin indexurile și notișele lui Baba Iorga. Sînt fără greșeală. O singură dată, mai deunăzi, am rămas uitat... la o oare-care pag. 274 a volumului de rapoarte prusienesti, să dau peste o indicare greșită: mă trimitea

în privința unui boer Vilara la un volum al Analelor Academiei, în care am căutat în deșert... Dar, în afară de foarte rare scăpări din vedere, opera lui e o minune de exactitudine. — Aveți dar nevoie de documente precise? Ascultați povata lui Mephistopheles: adresați-vă cu toată siguranța la Iorga. Pentru istoria țării voastre în deosebi, nu se va mai putea de acum scrie un singur rînd, fără ajutorul... prezentei Babe.

Spuneți drept, ați scăpat mulți neînjurați de dînsul?.. Să nu vă mai supărați... Fierea lui reiese, în parte, din natura lui, fără îndoială; în parte, din răsfățul în care l-ați aruncat tot dumneavoastră; în parte iar din munca lui extraordinară. Pe cînd dumneavoastră dormiți, el lucrează. Pe cînd dumneavoastră vă distrați, el lucrează. Pe cînd dumneavoastră lucrați, el lucrează iară. Vă vine ușor dumneavoastră care vă plimbați, vorbiți, vă iubiți, să fiți cîte odată de bună umoare. Puneți-vă în pielea unui om care muncește toată ziua și toată noaptea. Armonia întreagă a ființei lui se rupe, și adio mulțumire or bunătate sufletească. A vorbi de rău e singura lui petrecere pe lumea asta. Fiți îngăduitori și ziceți-vă că dacă Iorga s'a legat de voi, e că a cules sau e pe drum de a culege un nou volum de documente. Rîdeți și faceți-vă semne tăcute unii altora. Volumul lui de documente rămîne, dar batjocura lui, nu.

E cel mai muncitor din generația lui, cel ce știe mai multe lucruri mărunte, cel mai nepărtinitoare cînd e vorba de vremurile de altă dată. *Ecce homo*. Să fie un om mare? Dar de ce vreți totdeauna dumneavoastră Români, vorbe mari? Iorga ar fi de sigur un om mare, dacă... cum să zic? — căci astă condiție îi e mai greu de îndeplinit lui decît orcarui altuia... — dacă s'ar hotărî să fie altcineva decît Iorga. Ați fost vre-o dată în vre-un magazin de pictură? Culori, pensule, cartoane, hîrfie de desemn, ținte, pînză, scăunașe. Un negustor burtos și plin de îndrăzneală stă la tarabă... Un tînăr timid intră și cumpără o jumătate de metru de pînză, cîteva

culori și patru ținte. E pictorul. Lui nu-i trebuie toată prăvălia. Și tot aşa un arhitect de talent intră într-o fabrică de cărămidă și, din două vorbe, își cumpără materialul primitiv al clădirii ce proiectează: cîteva căruțe... Din Iorga s-ar putea scoate o sută de oameni de talent... Și nu se va închipui de aci înainte un istoric, care să nu cumpere marfă dela dînsul. El e negustorul burtos dela tarabă și fabricantul de cărămidă. Glorie lui!

Ce mă supără pe mine, e că omul acesta nu se mulțumește să fie el singur pe lume, ci vrea să mai croiască și pe alții după chipul și asemănarea lui. I-a trecut prin minte să facă o întreagă școală. A strîns împrejurul lui la «Sămânătorul» un poet, doi nuveliști, și o jumătate de duzină de studenți și le-a zis: Să facem să triumfe istoria, adică documentul, pe lume! Dacă unii din aceștia au talent, vă rog să credeți că vina nu e de loc a șefului. Căci el se căznește în toate felurile să-i încătușeze în faptul izolat și le dă, în fiecare vineri de dimineață, pilda prozei lui greoai și imposibile... Dar de unde i-a venit, mă veți întreba, ideea intemeierii unei școale?.. O să rîdeți și poate nu o să mă credeți. O meteahnă a spiritului lui e de a face și el tot ce au făcut alții, și nu cu gîndul de a se încerca și el, ci de a bate la concurs pe toată lumea. Să nu mai fie vorba în tot pămîntul decît despre dînsul! Cum a scos Eminescu poeziile lui, să-și scoată și el volumul lui de versuri... Taine și Alecsandri au publicat impresiile lor din Italia? — să-și publice și el impresiile lui din Italia. S'a făcut cutare cunoscut printr'o conferință la societatea de geografie? Se improvizează, tot acolo, geograf și dînsul. A scos Vlăhuță «România pitorească?» Hop, să scoată și el «Drumuri și orașe». Poate numai vreun stenograf sau vre-o moașă să nu fie pizmuiti și imitați de Neculai Iorga. În sfîrșit, de ce Maiorescu singur să fi fost critic și cap de școală în vremea lui? Hăit să fie și Iorga critic și cap de școală.

Mă rog, eu nu pot fi acuzat că sunt junimist, dar

vă încredințez că de astă dată are să-și rupă bine gîțul. A fost odată în țara asta un om, care a știut mult mai puține date și nume proprii decât Iorga, dar în care cultura adevărată a străbătut până în cele din urmă celule și fibre... Un spirit rece și elegant, înzestrat cu autoritate și cu gust, om citit mult, dar care făcea puține citații, ursit de natură să producă mai puțin el, cît să facă să producă alții. Ați recunoscut pe bătrînul Titu Maiorescu. Om în care mintea, simțirea și voința se compăneau, om călătoit mult și intelligent, dar care în călătorie își lărgea sufletul cu prilejlările naturii și ale artei, își întărea mintea, și nu și-o umplea, ca acesta, cu tot felul de vorbe fără înțeles. Filosof ca pregătire, artist ca pornire, Maiorescu a fost timp de un sfert de veac stâpînul netăgăduit al literelor române. Proza lui e fermecătoare, aproape tot aşa de fermecătoare cît îi e și glasul... Mă rog, dumneavoastră l-ați cunoscut ca bătrîn, eu l-am cunoscut mai în tinerețe... Mă găseam pitulit mai la toate întrunirile lui literare și la toate ceaiurile studențești... Ce vremuri!... Cind punea mîna pe o carte să o judece, era dracul gol!.. Dacă omul acesta s-ar fi lăsat să fie mai puțin înriurit de câteva spirite, iubitoare mai mult de ele decât de el, dacă s-ar fi lăsat să fie mai puțin amăgit de mrejele politicii, sănătatea să-l imite, să-l eclipseze, culegătorul nostru de documente. De cîte ori mă gîndesc, îmi vine să cînt cu vocea mea de bas, ironica-mi serenadă din Faust, care se sfîrșește cu explozia: «Ha! ha! ha! ha...»—Mă rog, unde aș găsi o mandolină?..

Dar noaptea înaintează și eu n'am spus încă toate «supra-colegului» nostru.

D-voastră, cari sănătăți osteniți, plecați; ceilalți rămîneți să ascultați partea a doua a dialogului (tare) Istoric Iorga!

I. (răstindu-se) Ce mai este?

M. Să facem pace!—Sînt dispus să-ți recunoșc că ești cel mai mare om al generației tale.

I. Si cu ce ai dovedi acum aceasta?

M. (măsurindu-l îndelung cu ochii) mai întii... cu metrul; și apoi... (privindu-drept în ochi) cu increderea neclinată pe care o ai în tine. Dar să lăsăm aceasta. Ai putea să-mi spui ce este patriotismul?

I. (convins) Patriotismul este simțimântul exclusiv al prietenilor mei dela «Junimea», dela Universitate și dela «Sămănătorul».

M. Minunată definiție. Ludovic al XIV-lea a zis: «L'Etat, c'est moi»; și Iorga va fi zis: Eu sunt țara.

I. Prietenii mei sunt prietenii neamului românesc și dușmanii mei sunt dușmanii țării.

M. Foarte bine; numai aş vrea o definiție mai lămurită a acestei țărișoare sau a acestei țări care-ți revine fără încetare în virful penitii.

I. (in extas) «Tot pămîntul din care neamul românesc făcea prin cea mai iubită muncă a sa să răsară an de an holdele hrănităre, tot pămîntul, prin buruienile și înalta iarbă a căruia rătăceau turmele supuse pînă la piatra goală a munților ocrotitori, toată marginea de mal unde coliba pescarului domnește marele drum de ape al Dunării, toată pădurea nesfîrșită lungă de zile întregi, în care se înfundă pasul de pîndă al vînătorului, a căruia săgeată făcea să spulbere un praf de frunze și ciengi, — se chema pentru toți aceia cari, de pe la anul 1900 pînă astăzi, vorbesc cam ca și noi acumă limba românească: pămîntul Românilor, țara românească!!»

M. Bravo! — și aş dori să auz cît mai des această frază în gura adversarilor tăi netrebnici.

I. Pentru ce?

M. Pentru că le-ar lua respirarea încă de pe la jumătate, — de acolo unde vorbești de zilele întregi ale vînătorului cu pulbere de pe la anul 1000. — Te felicit pentru capacitatea ta respiratory.

I. N'am înțeles. Dar la ce-ți slujește interviewul acesta?

M. La nimic, vream să vorbim. Vream să aflu dela

tine pînă unde se întindea țara românească pe la anul 1900 și am aflat că se întindea pe deoparte pînă la Himalaya, pe de alta pînă la munții Pădurii Negre, și în sfîrșit... pînă unde putea să se ducă vînătorul.

I. Cum aşa?

M. N'ai zis că România era «tot pămîntul prin iarba înaltă a căruia rătăceau turmele supuse pînă la piatra goală a munților ocrotitori»? N'ai spus care munți. Eu vreau să fie pînă la Himalaya.—Nu spusești pe urmă că tot ea se întindea «pe toată marginea de mal unde coliba pescarului domnește marele drum de ape al Dunării»? N'ai spus că dela Porțile de Fier încocace. Eu o întinz îndărăt pînă la munții Pădurii Negre. În sfîrșit n'ai spus că tot ea era și este «pădurea nesfîrșită, lungă de zile întregi, în care se înfunda pasul de pîndă al vînătorului, a căruia săgeată... și celealte? Să-mi dai voe să înțeleg pădurile virgine din America de Sud și din Noua Zelanda...

I. Dacă nu mă înșel, ai vrut să faci iarăși spirit. Aș fi mai bucuros să te aud exprimînd ideile tale decît căutînd să dai înțeles frazelor mele.

M. Grea sarcină, ai dreptate. Să facem iarăși pace. Încreștește-ți fruntea, închideți ochii, puneți capul în piept și ascultă-mă cu băgare de seamă, căci vreau să te moșesc după metoda socratică.—Crezi tu că e vreo legătură între iubirea de familie și iubirea de patrie?

I. «Patria este familia în mic, precum familia este patria în mare» precum a zis-o...

M. (rizind) Te scutesc de cătaii. Acum spune-mi: De ce un om cuminte vorbește foarte rar de familia lui, pe cînd un nerod n'are alta pe buze decît numele țărișoarei?

I. Eu cred că cuminti sănt și cei ce vorbesc rar de familie și cei ce pomenesc într'una numele patriei. Cred chiar că trebuie să fie lovit de cea mai crudă nebunie acel ce nu se simte atins de focul sacru...

M. Nu e vorba de ce se simte atins, ci de ce vor-

bește într'una. Crezi tu că omul cuminte care vorbește rar de familia lui nu-și iubește nici copii, nici nevasta?

I. Atunci de ce nu vorbește de dînșii?

M. Vorbește, dar mai rar, dintr'un fel de cuviință. Nu vrea să strivească cu fericirea lui intimă pe ceilalți și i se pare că *noi* ca și *eu*, e tot un pronume de întâia persoană. A vorbi de ai săi e cam același lucru cu a vorbi despre sine. Numai guralivii spun ce n'au în suflet; omul cuminte ascunde bine în sufletul lui ce simte puternic.

I. Dar simțimântul de patrie este cu totul alt lucru.

M. Ba simțimântul de patrie este la fel același lucru. A lărgi pronumele de întâia persoană nu va să zică a-i schimba persoana. Omul să-și iubească patria cît mai mult, dar, din cuviință, să vorbească cît mai rar despre dînsa.

I. Atunci de ce crezi că cei mai mari patrioți simt o nevoie firească de a nu vorbi decât despre țara lor iubită?

M. Din nărav.—Și eu mai crez: câte odată, și din oarecare interese (mișcare a lui Iorga) Ascultă-mă bine, căci lucrul te privește de aproape. Eu gîndesc, contrariu de ce spun «patrioții», că patriotismul nu e o exaltare trecătoare a unor nebuni, ci simțimântul cel mai adînc al oamenilor cu minte; eu susțin că un om adevarat serios nu face nici un act important care să nu primească deadreptul patria lui, și că cel ce are dinaintea ochilor «omenirea» sau «teoria», sau alte năzbuitii, nu este nici un ingrat față de țara lui, nici un trădător sau un suflet fără inimă, ci un simplu nerod, care nu-și dă seama de acțiunile lui inconștiente. Simțimântul de umanitate nu există sau n'ar trebui să existe mai de loc, ca un fel de igienă indisutabilă a minții. A lucra pentru omenire este, ca și cum, vînător, te-ai apuca să împuști în lună. Omenirea este ca *existența...* ca *fericirea*, ca *văzduhul*, o noțiune vagă și lipsită de prea mult înțeles, care nu-și găsește întruparea ei exactă nicăieri, căci pe

Iume nu există decât indivizi separați, decât fericiri izolate, decât oameni. Soartea a arătat fiecărui ce înseamnă omenirea pentru dînsul. Unul din cei mai cuminți din speța voastră a și definit pe om : *aproapele*. Imprejurul vostru dar, natura, instinctul, și pe urmă gîndul, v'au circumscris datorile; ca vederea omenească, inima, gîndirea și activitatea omenească nu pot merge prea departe. De aceia eu zic: or ce om cu scaun la minte își iubește țara lui, precum orce om cu scaun la minte își iubește familia.

I. Lucruri banale, pe care eu le-am spus de la 19 ani.

M. Si pe cari nu le-ai simțit cîvîncios nici pînă astăzi. Căci banalitățile sunt lucrurile cele mai grele de priceput și cite odată cele mai originale. Priceapă cine poate. Dar eu zic: Totul trebuie făcut în vederea țării, în vederea practică a cercului în care te-a pus să viețuești natura, (căci va fi avînd și natura înțelesurile și rosturile ei ascunse!)—Părerea mea e că și studii ca medicina ar trebue, în anume înțeles, să fie patriotice.

I. Din banalitate în paradox. Cum ar fi patriotică medicina?

M. Ocupîndu-se înainte de toate, la voi, de boalele de care e bîntuit mai ales poporul vostru. Așa dar, doctorii voștri să-și bată mai puțin capul cu boale de nervi și de sînge cari bîntuesc cu deosebire Apusul, și să ia măsuri să opreasă mortalitatea copiilor și să vindece pelagra, care vă zeciuște țărânim  a.

I. Cum ar putea să-și împlinească datoria, în mod patriotic, un profesor de literaturile germană ori engleză?

M. Arătînd studenților ce e uman, adică ce e sufletesc în genere, și prin urmare și romînesc, în operele streine; arătîndu-le apoi ce aparține exclusiv acelor literaturi, spre o mai bună cunoaștere—prin deosebire a poporului vostru; în sfîrșit, dacă posedă bine limbile lui Goethe și Shakespeare, arătînd poporului german și englez rarele produceri interesante ale literaturii voastre naționale.

I. Exact de aceiași părere,— și eū am susținut-o.....

M. Cu 19 ani înainte de a veni pe lume! Numai că tu susții în toate zilele tocmai contrariul de ce-mi bătui capul să-ți explic acumă.

I. Cum asta?

M. Foarte simplu. Eu își vorbesc de simțimîntul tacut al omului cu minte, și tu te gîndești la manifestările gălăgioase ale nebunilor. Eu își vorbesc de tămaduirea pelagrei, și vouă vă place să strigați în piață cu entuziasm: «Trăiască Pelagra nostră națională!» — Căci nu e vițiu al vostru, mai urâios și mai omoșitor decît pelagra, pe care să nu-l fi trîmbițat și să nu-l fi exaltat în numele patriotismului.

I. Cu toate astea, istoria neînvață...

M. Cine pricepe limbajul încurcat al istoriei?... Azi spune una, mîine spune alta. Sînt momente, în cari manifestările patriotice sînt neapărate, în cari e un adevărat merit a exagera acest simțimînt, a nu'l avea decît pe el în suflet, a nu'l îngădui decît pe el în sufletele altora: rari momente, grele momente!

I. După ce se pot cunoaște?

M. După primejdia în care se găsește cel ce se manifestă, primejdie de a-și pierde starea, viața, reputația, familia. A fost la voi o vreme, și nu de mult, cînd manifestările de din afară ale patriotismului se impuneau ca o adevărată nevoie, pe cînd Cîmpineanu combătea articulul fraudulos, pe cînd Grigore Alexandrescu scria «Lebăda și puii corbului», pe cînd Ion Brătianu ardea Regulamentul organic, pe cînd Niculae Bălcescu făcea propagandă la Unguri. Dar protestările Cîmpineanului l-au adus la Plumbuita, dar «Lebăda» lui Alexandrescu nu l-a dus, ca a lui Lohengrin, la Elsa,— ci la Djurstvă, dar Ion Brătianu a mîncat pîinea exilului, dar Niculae Bălcescu și-a amestecat oasele lui cu ale cerșetorilor din Palermo...

I. Și întru ce, acele vremi nu ar mai fi existînd încă și astăzi?

M. Intru cît, după ce s'a stabilit o direcție sănătosă de lucruri, vin alți cari profită de sfotările făcute. Meritul nu e deopotrivă al celor ce au suferit martirul și al celor ce se folosesc de martirul lor. După întemeietorii religiilor ce suferă persecuții, vin popii lor cari persecută lumea, după sfîntul Sebastian vin de-alde Torquemada, jurînd ca și cel dintii în aceleași nume sfinte. După marii pregători ai revoluției, vin călăii din 1789 cari măcelăresc oamenii, jurînd în aceleași principii de umanitate și de fraternitate. Dupa cei ce au întemeiat România, cu riscul liniștii, sănătății, renumelui, stării lor, ai venit tu, ati venit voi, care pronunțați numele acesteiași «țărișoare». Mult mai ușor, mult mai practic. Aceja luptau, și noi zicem. Azi patriotismul e salariat la Universitate și recompensat la Academie. Azi meritul e să ţie cineva linia mijlocie. Azi e Patria la putere, care dă decorații, subvenții, mijloace de transport, contracte avantagioase celor ce-i pronunță zgomotos numele. Azi nu mai e nici un merit a fi patriot în acest înțeles. Oamenii cuviincioși își împlinesc datoria în tacere și vă privesc cu dispreț pe voi profanaitori...! Ti se pare un an de cînd nu ţi-am mai spus numele... Tu nu ești dintre cei ce au suferit în numele ideei, tu ești dintre cei ce vor să persecute în numele ideei, tu nu ești sfîntul Sebastian, tu ești Torquemada; tu nu ești Voltaire, nici Diderot, nici Rousseau, tu ești Barère; în sfîrșit, tu nu ești Nicolae Bălcescu, tu ești Neculai Iorga...

I. (repezindu-se de pe scaun cu pumnii închelați și scrîsind din dinti) Ființă necurată, ţișnită din adîncul iadului într'adins ca să mă turburi pe mine. Drac împelițat, scornitor de calumni și de năzbuitii... de ce nu scoți o carte de istorie, ca să ţi o măcelăresc cum se cuvine?... Ce te împinge să fii aşa de rău și de nedrept cu mine?... Dar dacă cel puțin vorbele tale ţi-ar rămînea încuiate în zidurile încăperii acesteia... dacă nu te-ai fi apucat mai dinnainte să răspindești și aiurea

minciunile și insinuările pe cari mi le înșiri în astă noapte. Dar bine, spirit necurat, nu lucrez eu zi și noapte pentru a împlini contractele mele cu ministerul? nu mă înjosesc eu la toată lumea să public documente? și mi se plătește altceva la Academie decit corecțura coalelor lui Hurmuzaki?... (amenințător) Răspunde odată!

M. A fost odată un popă, care s'a hotărît să nu mai mânince carne, în spre ispășirea păcatelor. Dar, mîncăcios mare de felul lui, s'a trezit într'o zi pe masă cu potîrnichi, găini, și iepuri. Ca să mulțumească și cerul și stomacul, a zis: «iepuri, potîrnichi, voi nu vă numiți carne, voi vă numiți vînat și păsări».

I. Perfidule! dar nu sunt tot eu acela care, fără nici un interes, lovesc de ani întregi în tot ce e franțuzesc și franțuzit la noi în țară?

M. Si de ce te împotrivești așa de mult la influența spiritului franțuzesc la voi în țară?

I. Mai întii, fiind că unii din dușmanii mei și-au făcut studiile în Franța, o mărturisesc; pe urmă, fiind că mi se pare că n'ar fi cuviincios să se facă laudă Francezilor sub domnia M. S. Regelui Carol; pe urmă, fiind că mi-ar fi fost greu, cu franțuzeasca mea... dar mărturisește că, într'o bună parte și fiind că sunt sincer convins că spiritul francez e cel mai superficial, cel mai banal, cel mai puțin firesc și cel mai primejdios de pe lume Dovadă: «boerimea franceză» din țara noastră care nu se duce la nici o piesă românească.

M... Si femeea franceză este creația cea mai imorală și cea mai perversă de pe pămînt, doavadă cocotele din Afganistan și din Hatananarivi. — Dar nu găsești c'ar fi mai nimerit să te îndoești de seriozitatea spiritului vostru național; care nu știe să aleagă dela străini decit ce e mai înjositor și mai plin de viață?

I. (autoritar) Nu-ți dauvoie!

M. Te rog, nu face ca la teatru. Eu îți spun aceasta pe românește și între noi; dumneata ai trîmbițat-o pe franțuzește, mai cînd, ca să o știe bine tot pămîntul.

I. Pe atunci eram copil și aş dori să distrug toate exemplarele din «*La vie intellectuelle*».

M. Fii pe pace; franțuzeasca lor e aşa de obscură, că n'ai înțelege-o nici tu astăzi.— Francezii vor crede, de bună seamă, că broșura ta e scrisă pe românește.

I. Dar admitând că m'am înșelat ca copil, nu e un cuvînt ca omul în vîrstă să mai permită direcții nesănătoase la noi în țară. Nu datorim nimic bun influenței franceze.

M. Şi datoriți influenții Fanarioșilor, pe care îi reabilitați! (a parte) Ciudată creatură!...

I. Molière e un caraghioz care nu se ridică decît ceva mai sus decît Milo al nostru,— Lamartine, un declamator ursuz cam în felul lui Bolintineanu,— iar Leconte de Lisle nu stă nici la degetul cel mic al lui Eminescu.

M. Influența franceză a trecut, la voi în țară, prin două faze: în faza întâia, voi n'ați pricoput pe Francezi, și i-ați înălțat pînă la ceruri; în a doua fază, iar nu i-ați pricoput, și i-ați cufundat pînă în iad, la mine. — Vezi să nu faceți aşa și cu Nemții pe care îi imitați și-i lăudați astăzi.

I. Nemții sunt altfel de oameni...

M. Şi Francezii sunt altfel de oameni; Nemții sunt ei, precum Francezii sunt *ei înșiși*... Voi vreți să fiți copiii searbește de ale Francezilor și de ale Nemților. Căutați de luat ordinea, curătenia, conștiința, seriozitatea și bunătatea nemțească, precum și simțămîntul lor muzical și filosofic. Dar mi se pare că luat numai pedantismul unora din ei, precum odinioară ați luat dela Francezi mai ales ușurința... Mi-ar plăcea cînd v'ăs vedea oameni serioși, iubitori de a lua binele din oricare parte a lumii, drepti cu toate popoarele de pe pămînt și mai ales recunoscători cu cele ce v'au dorit binele.

I. Nu vom mai avea multă vreme nevoie de concursul străinilor...

M. Idee copilăroasă pe care au avut-o Chinezii de

acum patru mii de ani. Dar ce se îngăduia atunci, nu se mai poate îngădui astăzi... Astăzi popoarele nu mai au mii de ani de pierdut și învață bucuros unele de la altele. Cele mari dau exemple. Ar fi deci bine ca tu să nu mai răspîndești asemenea idei în poporul tău, a cărui primă însușire e tocmai spiritul său neîntrecut de asimilare. Rolul vostru va fi încă multă vreme de a aduce în Răsărit facla binefăcătoare a civilizațiilor apusene.

I. Rolul nostru a început să fie de a sluji de model națiilor celor mai înaintate. La universitățile noastre ar putea învăța și străinii, mai ales la Facultatea de Litere, secția istorică. Expozițiile noastre anuale de pictură săn deasupra tuturor saloanelor franțuzești, cîntăreții noștrii se duc pînă în America și văd momentul foarte apropiat în care Franța, Germania, Englîteră și Rusia vor recruta istorici și actori decît din țara romînească.

M. Amin!... (a parte) Naiba-ăla de cocoș nu mai vine să mă scapă în astă noapte (Se audo cîntecul cocoșului) Ah!... (uitîndu-se la ciasornic!) Babă Iorga, că drac modern, aş putea foarte bîte să mă scutesc de țipătul crestatului. Dar, în sfîrșit, trebuie să mă supun tradiției și să fac să se sfîrșeașcă comedie. Ce, vrei să se ia dialogurile mele drept «Istoria literaturii romînești în secolul al XVIII-lea?» — Ce încheiere să dăm convorbirii noastre? Să mîntui cu o ploaie caldă de povejî și de aforisme, e pedant și nici s'ar potriu prea mult Mentorului lui Faust. Așa dar, trage ce încheiere vrei. Eu o singură vorbă mai am de adăogat: «Fugi de Dracul!» (Se audo a doua oară cîntecul cocoșului. Mephistopheles dispare).

Iorga (frecindu-se la ochi ca din somn) Ce noapte fur-tunoasă!... Un «cauchemar» din cele mai înfricoșătoare!... Un biet savant modest, cînstit și talentat, să fie aşa de batjocorit toată noaptea!... La cine să mă plîng?... Cine să mă povătuiască?.. îmi vine să mă las de documente, căci dela dinsele, par că, mi se trage mie tot răul... Aș dori mai ales să consult un filosof... (se plimbă prin

odăe agitat și șovăind, apoi de odată,—incorrigibil,—îndrep-
tindu-se spre raftul al doilea al bibliotecii, cu euragiu) Să
vedem ce zice.... Hurmuzaki! !...

P. S. facultativ

*După altă versiune, dialogul lui Iorga cu Mephisto-
pheles ar fi vrut cu totul o altă încheere. Ca să-i dea
o dovadă energetică de puterea lui, regele iadului ar fi
trecut prin fața marelui învățat o scenă de istorie. Dar
«fiecare cu meseria lui; tu te căznești să evoci trecu-
tul, misiunea mea e de a arăta cîte odată, viitorul... Să
nu te speră. E o pagină din istoria «culturălă» a Româ-
niei de acum peste un secol». — Părerea noastră e că
scena următoare nu a mai putut avea loc, de vreme
ce cîntase de mult cocoșul. O copiem totuși după un
manuscript pe care, înțelege oricine, nu ni l'am putut
procura decît cu foarte multă greutate.*

Cîteva secunde după cîntecul de al doilea «al cre-
statului»:

(Senea toată se scufundă în intuneric. Apoi se luminează
din ce în ce. În locul peretelui din fund, cu «Analele» și «Uri-
cariul», o perdea subtire, dincolo de care se deslușește o odă
mare de studenți din anul 2005—2006. În jurul unei mese,
dinaintea unor volume deschise, stau Voicu Andrei și Bogdan
Clinceanu, studenți la secția istorică, Ion Adrian, student filo-
sof. În picioare, uitându-se la un tablou vechiu de Grigorescu,
Lazăr Seligman, student în filologie. Mai în fund, trinuit pe un
fotoliu și ginditor, Dumitru Caracăș, student la secția literară).

Mephistopheles. Tăcere!

I. Adrian. Domnilor, iată pasagiul, pe a cărui exis-
tență o puneați la îndoială:

(citind)

«Taxe pe cărțile de literatură (nu de știință) străine,
«taxe pe ziarele străine – ca în Austria, – taxe pe trupele
«străine, cărora se cuvine a li se arăta dela Teatrul
«Național drumul care duce la Teatrul Maican
«și la Teatrul Jignița. Taxe, străsnice taxe pe cei
«ce stau în străinătate și-și culeg de pe moșii lu-

«crate în sudori de sănge de țărani noștri veniturile cu care caută a speria Apusul: în legea pensiilor s'a făcut un început bun, silind pe pensionari a sta mai mult în țară (trebuie: *todeauna* în țară, cum se făcea odată—poate și acum—in Austria). Și, în sfîrșit, nerecunoașterea absolută a diplomelor de învățătură străine, căci avem profesori, avem învățăți, avem școli, care ne costă o groază de bani, și care nu sunt făcute numai pentru mitocani și pentru săraci.—Un ministru sfios va trece, va veni altul sfios și va trece și acela. Apoi într-o zi se va găsi *un om*, care va puñe piciorul în prag, și, sigur de sprijinul mulțimii adevăraților Români, nu se va teme de revoluția boerilor, de ocările ciocoilor și de blestemele veneticilor, ci va face ceea ce stă scris mai sus».

Voicu Andrei. O! ho!.. Și din ce secol e bașbu-zenia asta literară? din al XVII-lea, ori dela începutul Fanarioșilor?

L. Seligman. Ce sunt și istoricii ăștia, cari habar n'au filologie! Dar nu vezi că suntem în plin secol al XIX-lea, poate chiar pe la sfîrșit! vedetă limba.

I. Adrian (ărătind coperta): Ba din chiar începutul secolului al XX-lea. Poftiți data: 22 Februar 1904. Revista «Sămănătorul»...

B. Clincianu. Dece Sămănătorul și nu Semănătorul?

L. Seligman. O aberație a vremii. Scriitorii de pe atunci întrebuineau cele mai curioase particularități lexice, sintactice și fonetice ale dialectelor, din dorință patologică de a se distinge. Aceasta nu este nimic: dar se înțilnesc cazuri, în care scriitori de valoare întrebuineau cuvinte necunoscute de absolut nici un Român cu carte, sub cuvînt că le răsunau mai românește în ureche. Le era de ajuns să le înțilnească o singură dată într'un creer de munte, ca să se și creză datorii să le slujească cititorilor...

B. Clincianu. (apropiindu-se de revistă) Și cine este autorul acestui decret de moarte?

I. Adrian. Istoricul N. Iorga.

L Seligman. De astă dată îmi vine și mie să zic că nu se poate. Stilul acestui scriitor e mult mai încîlcit decât acilea. Aș pune mîna în foc că nu-i de el. (privind revista) Cum se face asta?

I. Adrian. Se întîmplă. Cînd scrie un om cît acela, și e greu să nu o nemerească niciodată, precum unuia care face spirit tot mereu, și e greu să nu nemerească nici o vorbă de haz niciodată.

D. Caracăș. Dar bașbuțici, D-lor! Cine este acel Neculai Iorga?

Iorga. (furios, gata să se repeadă) Obraz...

Mephistopheles. (oprindu-l) Stăpînește-te. De altminteri, poți să te înfuri cît o vrea, furiile tale nu pot ajunge pînă la dînșii... Studenții aceștia sănt din cei ce vă trîntesc de la examene pe voi profesorii de astăzi.

V. Andrei. Dar voi n'ati învățat niciodată la curs pe istorică de la începutul veacului al XX-lea? Cît de rău să scrie acesta, totuși istoriografia românească îi e recunoscătoare mult. El e cel mai mare culegător de documente și poate întîiul.

B. Clincianu. Cel d'intii, nu; au fost mulți alții înaintea lui, printre cari, Al. Odobescu, care a publicat rapoartele consulilor francezi, Bogdan Hasdeu, care dăduse la iveală «Columna lui Traian» și Dimitrie Sturdza, care a publicat toate actele renașterii Românilor.

V. Andrei. Ce-mi place la Hasdeu e stilul lui fermecător, care l'a și îndepărtat de documente. E cel mai mare scriitor al Românilor. Iar la Sturdza, admir procedarea lui americană. Intr'o bună dimineață a dat la lumină toate «Actele și Documentele»: 9 volume; pe urmă, pe nepusă masă, a scos «Anul 1848»: 6 volume; tot lui i se datoresc: Actele Domniei lui Cuza... și în sfîrșit pa e aproape dovedit că totul el a luat inițiativa...

D. Caracăs. Să lăsăm astea, Domnilor, fiindcă o să avem destul de vorbit de ele în luna căldurilor... Cum explicați dumneavoastră această pornire curioasă a spiritelor din 1904?

Voicu Andrei. Eu cred că pentru vremurile de atunci era o pornire sănătoasă...

L. Seligman. Ce e bolnav azi nu a putut fi sănătate altă dată. Autorului acestor rînduri i se ridică temperatura continuu de patru zile...

B. Clincianu. Eu cred, Voicule, că voi Transilvănenii, oameni harnici, economi și, din cînd în cînd cu talent, suferează acum o sută de ani de boala Ungurilor, stăpînii voștri. Voi ați dus microbul șovinismului în principiate; și nu băgați în seamă că pe cînd răspîndeai boala dincoace de munti, vă plîngeați de urmările ei la molipsiții din Transilvania. Bine să fi făcut? Acum de cînd trăim împreună, v'ați făcut băeți buni, dar am găsit în multe acte ale timpului plîngerii împotriva caracterului vostru. Rasa noastră e o rasă largă la minte; ea a fost în totdeauna liberală, îngăduitoare: a știut să păstreze linia mijlocie și ii șade aşa de rău cînd cade în extreme care-i turbură chipul ei limpede. O putem spune fără șovinism, Domnilor, nu e aşa?

D. Caracăs. (apropiindu-se) Ce a fost a fost, bine că nu mai e. Pe mine mă miră altceva. Din cîte știu asupra generației dela 1904, ea era compusă din o mulțime de tinere talente, o mulțime de tineri învățăți; țara, neavînd școli prea înaintată în toate ramurile, unii își făcuse studiile în Germania, alții în Franța, călău în Italia, în Rusia și în Englîteră. Erau literați, istorici, filologi, filosofi de oarecare valoare. Citeva nume de matematici și mai ales de naturaliști răzbat pînă la noi... Ce păcat! acea generație era ursită să trăiască în discordie. Ce mult n'ar fi putut ei, de ar fi trăit împreună! Dar se certau pe fiecare zi... Vanitoși, presumptioși, minioși peste măsură... Vedeti, și în această

privință, vremurile s-au îndreptat mult. Dumnezeu să-
erte,—dar cîrcotașă generație ! ! ...

(Fundul scenei, și apoi treptat-treptat toată scena cade
din nou în întuneric. Apoi, «Analele și Uricariul» revin la
loce. Iorga căută în zadar pe Mephistopheles, care a dispărut
în decursul conversației) ..

(Restul indescifrabil)

Bordighera, Aprilie 1905.